

UDK 2-276.5+26-22Abraham
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. 7. 2009.
Prihvaćeno: 3. 3. 2010.

BOŽJA OBEĆANJA ABRAHAMU (Post 17) I PITANJE ZAVRŠETKA SVEĆENIČKOG SPISA

Bruna VELČIĆ

Teologija u Rijeci – Područni studij Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Tizianova 15, 51 000 Rijeka
bvelcic@gmail.com

Sažetak

Ishodište ovoga rada je Post 17, izvještaj o Božjem savezu s Abrahamom koji se pripisuje svećeničkom spisu (P^s). Za razliku od drugih predaja, svećenički pisac izvješćuje samo o dva saveza: o Božjem savezu s Noom (Post 9,1-17) i s Abrahamom (Post 17). Post 9,1-17 služi kao zaključak svećeničke prapovijesti, a Post 17 otvara svećeničko izvješće o povijesti izabranog naroda i ima, za spomenutu povijest, programatsko značenje. Naime, prilikom sklapanja toga saveza Bog obećaje Abrahamu brojno potomstvo (17,2-6), da će biti njegov Bog i Bog njegovih potomaka (17,7.8b), te da će njemu i njegovu potomstvu dati u posjed zemlju Kanaan (17,8a). Ova tri obećanja provlače se kroz naredne tekstove svećeničkog spisa (Post 28,1-9; 35,9-15; Izl 6,2-8) i postupno se ostvaruju. Prvo obećanje ispunja se u Izl 1,7, a drugo u Izl 40,34-35. Što se pak tiče obećanja zemlje, mnogi egzegeti danas smatraju da ono ostaje neispunjeno te da P^s završava u Knjizi Izlaska ili u Levitskom zakoniku, u tekstovima koji govore o uspostavi bogoslužja na Sinaju.

Polazeći od Post 17, u ovome smo radu analizirali tekstove svećeničkog spisa koji se osvrću na Božja obećanja Abrahamu i izvješćuju o njihovu ispunjenju. Naše je istraživanje pokazalo da obećanje zemlje nalazi svoje ispunjenje u Br 13 – 14* te da, suprotno vladajućem mišljenju, postoje solidni motivi za smještanje završetka svećeničkog spisa u Knjigu Brojeva (Br 13 – 14*; 20,1-13.22-29; 27,12-23).

Ključne riječi: savez, Abraham, Božja obećanja, obećanje zemlje, dar zemlje, završetak svećeničkog spisa (P^s).

Uvod

Pitanje završetka svećeničkog spisa (P^s) jedno je od središnjih pitanja u suvremenom istraživanju Petoknjižja.¹ Dok je desetljećima većina egzegeta pristajala uz Wellhausenovu hipotezu da svećenički spis završava u Pnz 34,1α.7-9, Lothar Perlitt je 1988. godine solidnim argumentima ukazao na to da se spomenuti redci ne mogu pripisati svećeničkom spisu, već pripadaju jednoj kasnijoj redakciji.² Perlitt je nadalje predložio da završetak svećeničkog spisa valja tražiti u Br 27,12-23, budući da je ovaj tekst, od Martina Notha nadalje, smatran posljednjim tekstom svećeničkog spisa u toj knjizi.³ Iako se nekolicina egzegeta priklonila Perlittovu mišljenju,⁴ u novijoj se egzegezi završetak svećeničkog spisa smješta radije u Knjigu Izlaska ili u Levitski zakonik. Kako, naime, pokazuju suvremena istraživanja Knjige Brojeva, veći je dio ove knjige djelo kasnih redakcija i stoga mnogi stručnjaci drže da u njoj više ne nalazimo tekstove svećeničkog spisa (P^s).⁵ Tako Eckart Otto smješta završetak svećeničkog spisa u Izl 29,42b.46, Thomas Pola u Izl 40,16.17a.33b, Erich Zenger u Lev 9,23-24, a Christophe Nihan u Lev 16.⁶ Završetak svećeničkog spisa smješta se, dakle, u tekstove koji govore o instituciji svećenstva, svetišta i bogoslužja. S obzirom da »konac djelo krasi« i da zaključak nekog djela ukazuje na njegovu

¹ P^s je kratica za *Priestergrundschrift* – svećenički spis, temeljni spis svećeničke predaje (P) koju, prema klasičnoj hipotezi dokumenata (J, E, D, P), nalazimo u Petoknjižju. Više o svećeničkom spisu vidi u: Erich ZENGER, *Das priester(schrift)liche Werk (P)*, u: Erich ZENGER (ur.), *Einleitung in das Alte Testament*, Stuttgart, 2008., 156-175.

² Usp. Lothar PERLITT, *Priesterschrift im Deuteronomium?*, u: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 100 (1988.) Supplement, 65-88. Za Wellhausenovu hipotezu usp. Julius WELLHAUSEN, *Prolegomena zur Geschichte Israels*, Berlin, 1905., 356. Pojedini egzegeti, pak, još uvijek drže Pnz 34 završetkom svećeničkog spisa: Ludwig SCHMIDT, *Studien zur Priesterschrift*, Berlin – New York, 1993., 241-271; Christian FREVEL, *Mit Blick auf das Land die Schöpfung erinnern. Zum Ende der Priestergrundschrift*, Freiburg, 2000., 234-388.

³ Usp. Lothar PERLITT, *Priesterschrift im Deuteronomium?*, 86; Martin NOTH, *Das vierte Buch Mose. Numeri*, Göttingen, 1966., 8.

⁴ Autori koji dijele Perlittovo mišljenje su: Erhard BLUM, *Studien zur Komposition des Pentateuchs*, Berlin – New York, 1990., 227; Félix GARCÍA LÓPEZ, *El Pentateuco. Introducción a la lectura de los cinco primeros libros de la Biblia*, Estella, 2003., 332-333; Jean Louis SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco. Chiavi per l'interpretazione dei primi cinque libri della Bibbia*, Bologna, 2004., 170. Ovi se autori u načelu slažu s Perlittom, ali nisu sustavno i argumentirano dokazali valjanost njegove hipoteze.

⁵ O aktualnim stajalištima o nastanku Knjige Brojeva vidi: Thomas RÖMER, *De la périp'hérie au centre: les livres du Lévitique et des Nombres dans le débat actuel sur le Pentateuque*, u: Thomas RÖMER (ur.), *The Books of Leviticus and Numbers*, Leuven – Paris – Dudley, 2008., 3-34.

⁶ O pojedinim prijedlozima vidi: Erich ZENGER, *Das priester(schrift)liche Werk (P)*, 163-166; Christophe NIHAN, *From Priestly Torah to Pentateuch. A Study in the Composition of the Book of Leviticus*, Tübingen, 2007., 608-619.

bit i svrhu, spomenuti egzegeti smatraju kako je svrha svećeničkog spisa bila ustrojiti bogoslužje, odnosno da je *kult* središnja tema svećeničkog spisa.

Osvrnemo li se, međutim, na tekstove koji se pripisuju svećeničkom spisu u Knjizi Postanka i u Knjizi Izlaska možemo primijetiti da oni nisu usko vezani uz pitanja kulta. Interes za kult je prisutan (npr. obdržavanje subote u Post 2,2-3), ali bogoslužje dolazi u središte pozornosti tek u drugom dijelu Knjige Izlaska (Izl 25-31; 35-40) i u Levitskom zakoniku – u uskoj povezanosti s izgradnjom svetišta na Sinaju. Prethodni svećenički tekstovi u Knjizi Postanka i u Knjizi Izlaska pokazuju pak interes za postanak svijeta i izraelskoga naroda (usp. Post 1; 6-9*; 17; Izl 14* itd.), pri čemu ključnu ulogu imaju dva saveza: savez s Noom (Post 9,1-17) i savez s Abrahamom (Post 17).⁷ Božji savez s Noom, garantirajući opstanak svijeta (Post 9,11.15), privodi kraju svećeničku *prapovijest*, a savez s Abrahamom ključan je za svećeničku *povijest praotaca*, odnosno za čitavu *povijest izabranog naroda* jer se postanak i povijest Izraela u svećeničkom spisu temelje upravo na Božjim obećanjima danim Abrahamu.⁸ Bog daje Abrahamu tri obećanja: da će imati brojno potomstvo (Post 17,2-6), da će biti njegov Bog i Bog njegovih potomaka (Post 17,7.8b), te da će njemu i njegovu potomstvu dati u posjed zemlju Kanaan (Post 17,8a). Naredni tekstovi svećeničkog spisa osvrću se na spomenuta obećanja i izvješćuju o njihovu postupnom ostvarenju. Drugim riječima: povijest izraelskog naroda u svećeničkom je spisu prikazana kao *povijest ispunjenja Božjih obećanja Abrahamu*.⁹

Budući da je, dakle, Post 17 svojevrsni »program« drugog dijela svećeničkog spisa, u našem smo istraživanju krenuli od Božjih obećanja Abrahamu i analizirali svećeničke tekstove koji se na spomenuta obećanja osvrću (Post 28,1-9; 35,9-15; Izl 6,2-8) i govore o njihovu ispunjenju (Izl 1,7; 40,34-35; Br 13-14*). Provedena analiza pokazuje kako, suprotno sve uvriježenijem mišljenju

⁷ Već je Wellhausen uvidio važnost teme »saveza« u svećeničkoj predaji, kad ju je, pri postavljanju klasične hipoteze dokumenata, nazvao imenom *Liber quattuor foederum* (Knjiga četiriju saveza) i dao joj kraticu Q. Wellhausen je smatrao da Q izvješćuje o četiri Božja saveza (s Adamom, Noom, Abrahamom i Izraelom na Sinaju), što se međutim pokazalo netočnim. Usp. Julius WELLHAUSEN, *Prolegomena zur Geschichte Israels*, 8.

⁸ Usp. Erich ZENGER, *Gottes Bogen in den Wolken. Untersuchungen zu Komposition und Theologie der priesterschriftlichen Urgeschichte*, Stuttgart, 1983., 148; Peter WEIMAR, *Zwischen Verheißung und Verpflichtung. Der Abrahambund im Rahmen des priesterschriftlichen Werkes*, u: Christoph DOHMEN – Christian FREVEL (ur.), *Für immer verbündet. Studien zur Bundestheologie der Bibel*, Stuttgart, 2007., 267-269.

⁹ Usp. Suzanne BOORER, *The Kerygmatic Intention of the Priestly Document*, u: *Australian Biblical Review*, 25 (1977.), 14-15; Hans O. STECK, *Aufbauprobleme in der Priesterschrift*, u: Dwight R. DANIELS – Uwe GLESSMER – Martin RÖSEL (ur.), *Ernten, was man sät*, Festschrift für Klaus Koch zu seinem 65. Geburtstag, Neukirchen-Vluyn, 1991., 306-307.

da P^s završava u Knjizi Izlaska ili u Levitskom zakoniku, postoje valjani razlozi da se završetak svećeničkog spisa smjesti u Knjigu Brojeva.

1. Božja obećanja u Post 17

Post 17 je, uz Post 15, jedan od dva izvještaja o Božjem savezu s Abrahamom. Prema značajkama rječnika, stila i strukture, Post 17 se tradicionalno pripisuje svećeničkom spisu, kao i prethodni tekst o savezu s Noom u Post 9,1-17, s kojim Post 17 dijeli niz identičnih jezičnih formulacija i teoloških ideja.¹⁰ S obzirom na izmjenu tema Claus Westermann dijeli Post 17 na pet dijelova: uvod (17,1-3a); Božja obećanja (17,3b-8); znak saveza (17,9-14); Božja obećanja (17,15-21); zaključak (17,22-27).¹¹

Kako je vidljivo iz strukture, težište je teksta na Božjim obećanjima. U Post 17 Bog »uspostavlja« (hifil קים; 17,7; usp. 9,9.11) i »daje« (נתן; 17,2; usp. 9,12) Abrahamu savez dajući mu određena obećanja (17,2.4-5.6.7-8; usp. 9,11.15). Ovaj se savez ne sastoji u međusobnom obvezivanju Boga Abrahamu i Abrahama Bogu, već je u potpunosti unilateralan: samo se Bog obvezuje, samo on nešto obećaje, i savez je *njegov*, što je istaknuto ponavljanjem izraza ברית (17,2.4.7.9.10.13.14.19.21; usp. 9,9.11.15).¹² Abraham ne daje nikakva obećanja, a obrezanje koje mu Bog zapovijeda ne spada u sadržaj saveza nego je samo »znak« (אוֹת ברית u 17,11) kojim se savez ostvaruje (usp. 9,12-13) i koji Boga podsjeća na savez (usp. 9,14-16).¹³

S obzirom na to da savez uspostavlja Bog i on se jedini obvezuje, *opstojnost* saveza ovisi isključivo o Bogu, zbog čega je ovaj savez »vječni savez« (עולם; ברית; 17,7.13.19; usp. 9,12.16). S druge strane, *ostvarenje* saveza ovisi o prihvatanju znaka, odnosno o obrezanju, jer tek tim činom Abraham postaje dionik

¹⁰ O odnosu Post 15 i 17 vidi: Thomas RÖMER, Genesis 15 und Genesis 17. Beobachtungen und Anfragen zu einem Dogma der »neuren« und »neuesten« Pentateuchkritik, u: *Diöthheimer Blätter zum Alten Testament*, 26 (1989.), 41-47. O Post 17 vidi: Sean E. McEVENUE, *The Narrative Style of the Priestly Writer*, Rome, 1971., 149-177; Peter WEIMAR, Gen 17 und die priesterschriftliche Abrahamgeschichte, u: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 100 (1988.) 1, 22-60.

¹¹ Usp. Claus WESTERMANN, Genesis 17 und die Bedeutung von Berit, u: *Theologische Literaturzeitung*, 101 (1976.) 3, 162-163.

¹² Usp. Ernst KÜTSCH, *Verheissung und Gesetz. Untersuchungen zum sogenannten »Bund« im Alten Testament*, Berlin, 1973., 102-115. Tako Seebass kaže u svezi Post 17: »Der Berit ist eine selbstständige Grundverpflichtung El Schaddajs zugunsten Abrahams«; Horst SEEBASS, *Genesis II. Vätergeschichte I* (11,27 – 22,24), Neukirchen-Vluyn, 1997., 101.

¹³ Usp. Michael V. FOX, The sign of the covenant: circumcision in the light of the priestly 'ot etiologies, u: *Revue Biblique*, 81 (1974.) 4, 569-596; Walter GROSS, Bundeszeichen und Bundeschluß in der Priesterschrift, u: *Trierer theologische Zeitschrift*, 87 (1978.) 2, 109-115.

saveza i Božjih obećanja (usp. 17,9-14.23-27). Savez je, dakle, za Abrahama i njegovo potomstvo, trajna mogućnost. Oni svojim postupcima ne mogu ugroziti opstojnost saveza, mogu ga samo prihvatiti ili ne prihvatiti.¹⁴

Valja, također, primijetiti da Abraham nije jedini primatelj saveza, kao što to nije ni Noa u Post 9,1-17. U Post 9 Bog sklapa savez s Noom, njegovim potomstvom i svim živim bićima: sa svom zemljom (usp. 9,9-10.12-13), a u Post 17 primatelji saveza su Abraham, Izak i njihovo potomstvo. Na prvi pogled, prema formulacijama koje nalazimo u tekstu, čini se da je zapravo riječ o tri saveza: s Abrahamom (17,2.4), s Abrahamom i njegovim potomstvom (17,7), s Izakom i njegovim potomstvom (17,19.21).¹⁵ Tri su saveza usko međusobno povezana: prvi je pretpostavka drugog, drugi se konkretizira u trećem. Drugim riječima: savez s Abrahamom i njegovim potomstvom nemoguć je bez potomstva obećanog u prvom savezu, a savez s Izakom pojašnjava o kojem je potomstvu riječ, jer nisu svi Abrahamovi potomci dionici njegova saveza s Bogom, nego samo Izakovi potomci.¹⁶ U konačnici tri saveza čine bitno jedan savez koji uključuje Abrahama i njegovo potomstvo koje će poteći od Izaka. Obećanja koja Bog daje Abrahamu, kako ćemo vidjeti, u narednim su svećeničkim tekstovima prenesena na to njegovo potomstvo.

1.1. Prvo obećanje: »silno ću te razmnožiti (...) silno ću te rodnim učiniti«

Prvo obećanje – obećanje brojnog potomstva – tiče se samo Abrahama, što je posve razumljivo: ne može se odnositi i na njegovo potomstvo kad je upravo ono sadržaj obećanja (17,2.4-6). Obećanje potomstva preduvjet je ostalih obećanja i stoga predstavlja prvo i najbitnije obećanje, a obećanje sina – Izaka – u potpunosti mu je podređeno (usp. 17,6.16).¹⁷

¹⁴ Riječima Waltera Grossa: »Einerseits ist die *Berit* allein und inkonditioniert von JHWH aufgerichtet und kann als solche 'ewig' sein, andererseits müssen die Individuen etwas tun, um ihrer teilhaftig zu werden, d.h. die *Berit* für sich real werden zu lassen«; Walter GROSS, *Zukunft für Israel. Alttestamentliche Bundeskonzepte und die aktuelle Debatte um den Neuen Bund*, Stuttgart, 1998., 61.

¹⁵ Usp. Walter GROSS, Bundeszeichen und Bundesschluss in der Priesterschrift, 110. Posljednja dva saveza formulirana su u budućem vremenu (17,7.19) jer se Abrahamovo potomstvo tek treba roditi.

¹⁶ Problematično je pritom to što je Jišmael također obrezan (Post 17,25), a upravo je obrezanje znak saveza. Razlog tome je vjerojatno taj što je obrezanje bio proširen običaj među narodima starog Bliskog istoka: prakticirali su ga u Kanaanci i Egipćani, ali ne i Asirci, Babilonci i Filistejci (usp. 1 Sam 17,26; 2 Sam 1,20). U babilonskom je sužanjstvu obrezanje postalo znak pripadnosti izabranom narodu, te je tako moglo postati i znakom saveza. Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 12-36*, Neukirchen-Vluyn, 1981., 319-320.

¹⁷ «Potomstvo» je tema koja dominira čitavim poglavljem, istaknuta već u uvodnom dijelu (17,2), ponovljena u prvom dijelu (17,4.5.6) i eksplicirana u trećem dijelu teksta (17,15-

Formulacija ovog obećanja u svećeničkom spisu odlikuje se uporabom binoma רבה – פרה («ploditi se» – «množiti se»; 17,2.6) u kombinaciji s izrazom במאד במאד («vrlo mnogo»; 17,2.6).¹⁸ Spomenuti binom nalazimo i drugdje u svećeničkom spisu, najčešće zajedno s glagolom ברך («blagosloviti»; usp. Post 1,22.28; 9,1.7; 17,20), te ga možemo smatrati svojevrsnom formulom blagoslova tipičnom za P^s.¹⁹ Za svećeničkog se pisca postanak izabranog naroda – poput postanka čovječanstva u Post 1,28; 9,1 – temelji na Božjem blagoslovu.

1.2. Drugo obećanje: »ja ću biti Bogom tvojim i tvoga potomstva poslije tebe (...) ja ću biti njihov Bog«

Božje obećanje da će biti Bogom Abrahama i njegovog potomstva nalazimo u Post 17,7.8b. *Inkluzija* u 17,7.8b ukazuje na usku povezanost ovog obećanja s obećanjem zemlje (17,8a): ova dva obećanja, za razliku od prethodnog, odnose se kako na Abrahama tako i na njegovo potomstvo.

Drugo obećanje izraženo je tzv. »formulom saveza« koju nalazimo u mnogim starozavjetnim tekstovima, a u svom potpunom obliku glasi: »ja ću biti vaš Bog i vi ćete biti moj narod« (Jr 7,23); ili obratno: »vi ćete biti moj narod i ja ću biti vaš Bog« (Jr 11,4). Naziva se »formulom saveza« jer izražava bit saveza, tj. međusobnu pripadnost Boga i Izraela, ujedinjenje i odnos koji savezom nastaju (usp. Pnz 29,11-12; Jr 31,31-33; Ez 37,26-27).²⁰

U Post 17,7.8b nalazimo samo jedan dio ove formule. Sukladno unilateralnom savezu koji se ovdje sklapa, formula saveza izražava da je Bog jedini koji se obvezuje: »ja ću biti Bogom tvojim i tvoga potomstva poslije tebe (והייתי להם לאלהים)« (17,7); »ja ću biti njihov Bog (והייתי להם לאלהים)«

21). Ova činjenica ne iznenađuje jer je problem potomstva od središnje važnosti u Abrahamovu ciklusu. Već u Post 11,30 spominje se Sarina neplodnost, obećanje sina provlači se od Post 15 do Post 18, u Post 21 izvješćuje se o Izakovu rođenju. Obećanje sina i obećanje brojnog potomstva usko su povezani i u drugim predajama (usp. Post 15,1-6; 16,7-12; 18,10-14; 21,12-13).

¹⁸ U drugim predajama ovo je obećanje izraženo samo glagolom רבה (usp. Post 16,10; 22,17; 26,4; 26,24), a potomstvo se uspoređuje sa elementima koji se ne mogu izbrojiti: sa zvijezdama na nebu (Post 15,5, 22,17; 26,4), sa pijeskom (Post 22,17; 32,12) i sa zemaljskom prašinom (Post 13,16; 28,14).

¹⁹ Usp. Walter GROSS, Jakob, der Mann des Segens. Zu Traditions-geschichte und Theologie der priesterschriftlichen Jakobsüberlieferungen, u: *Biblica*, 49 (1968.) 3, 327-329. Veza obećanja potomstva i blagoslova prisutna je i u drugim predajama (usp. Post 12,2; 22,17, 26,4.24; 32,13; 48,16).

²⁰ Usp. Rudolf SMEND, *Die Mitte des Alten Testament: Exegetische Aufsätze*, Tübingen, 2002., 13.

(17,8b).²¹ Osim toga, valja napomenuti da ovo obećanje ne nalazimo u Post 15, već je ono specifično za Božji savez s Abrahamom u svećeničkom spisu.²²

1.3. Treće obećanje: »tebi i tvome potomstvu dajem zemlju (...) svu zemlju kanaansku u vjekovni posjed«

Obećanje zemlje treće je i posljednje obećanje: Bog obećaje dati Abrahamu i njegovu potomstvu zemlju u kojoj boravi kao pridošlica – svu zemlju kanaansku – u trajni posjed (17,8a).

Ovo je obećanje izraženo rječnikom tipičnim za svećenički spis: riječ je o izrazima ארץ כנען («zemlja Kanaan»), ארץ מגרד («zemlja boravka») i ארצה («posjed»).²³ Važno je, nadalje, primijetiti da u formulaciji ovog obećanja svećenički pisac koristi *pravni* rječnik: glagol נתן označava pravni čin davanja zemlje u posjed (usp. Post 23,11; 48,22; 1 Kr 21,6)²⁴; imenica מגור («boravak») označava pravni položaj osoba koje ne pripadaju određenom klanu ili plemenu, ali borave kod njih²⁵; a ארצה je jedan od izraza kojim se označava pravno posjedovanje

²¹ Svećenički pisac triput koristi ovu unilateralnu formulu (Post 17,7.8; Izl 29,45), i samo jednom onu bilateralnu (Izl 6,7). U Ponovljenom zakonu, s druge strane, susrećemo uglavnom drugi dio formule (»bit ćete moj narod«; usp. Pnz 4,20; 7,6; 14,2; 27,9; 28,9). O formuli saveza vidi više u: Rolf RENDTORFF, *La »formula dell'alleanza«*. *Ricerca esegetica e teologica*, Brescia, 2001.

²² Usp. Ernst KUTSCH, »Ich will euer Gott sein«: b(e)rit in der Priesterschrift, u: *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 71 (1974.) 4, 376.

²³ Izraz ארץ כנען susrećemo još u Post 35,6; Izl 6,4 (P^s), a rijetko u drugim predajama, gdje se najčešće govori samo o »zemlji« (Post 12,1.6.7; 13,7.9.15.17; 15,7.18 itd.). Usp. Enzo CORTESE, *La terra di Canaan nella storia sacerdotale del Pentateuco*, Brescia, 1972., 69-74. Izraz ארץ מגרד susrećemo u Post 28,4; Izl 6,4 (P^s), te samo još u Ez 20,38 gdje označava Babilon. Imenicu ארצה nalazimo u Post 23,4.9.20 (P^s), a – u formulaciji obećanja zemlje – samo još u Post 48,4 i Pnz 32,49.

²⁴ Usp. Claus WESTERMANN, *The Promises to the Fathers: Studies on the Patriarchal Narratives*, Philadelphia, 1980., 146-147. Glagol נתן nalazimo i u obećanjima zemlje drugih predaja, poglavito u budućem vremenu (usp. Post 12,7; 13,15.17; 24,7 itd.). Iznimka je Post 15,18 gdje je obećanje zemlje izraženo *qatalom* koji ima performativno značenje: »tvome potomstvu dajem (נחת) ovu zemlju«. Prema Post 15, dakle, zemlja je darovana onog trenutka kad je sklopljen savez. U Post 17,8a nalazimo buduće vrijeme (*w'qatal*).

²⁵ Cortese ih naziva *stranieri residenti* (stranci s dozvolom boravka); Enzo CORTESE, *La terra di Canaan nella storia sacerdotale del Pentateuco*, 76. גר označava status između אורח («domorodac»; usp. Izl 12,19.48s; Lev 16,29; 17,15 itd.) i נכרי («stranac»; usp. Izl 21,8; Pnz 17,15). On živi među ljudima s kojima nije u krvnom srodstvu i stoga nema prava i privilegije koje krvno srodstvo daje, već njegov položaj ovisi o tuđem gostoprimstvu. Zbog toga se u Starom zavjetu גר često spominje uz siročad i udovice kao jedna od kategorija ljudi potrebna posebne brige i zaštite (usp. Izl 22,20-23; Pnz 14,29; Jr 7,6; Ez 22,7 itd.). Usp. Diether KELLERMANN, גר, u: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, I, Stuttgart – Berlin – Köln, 1973., 983-991.

određenog područja (usp. Post 47,11.27; Br 27,4)²⁶. Svećenički pisac je jedini koji koristi tehnički izraz za pravno posjedovanje određenog područja – אֲחֻזָּה – u samom obećanju zemlje, čime, za razliku od drugih predaja, stavlja naglasak na pravno zauzeće obećane zemlje.²⁷

2. Osvrti na Božja obećanja

U narednim tekstovima svećeničkog spisa nalazimo tri osvrti na Božja obećanja Abrahamu: u Post 28,1-9; 35,9-15 i Izl 6,2-8.²⁸ Ovi tekstovi izvješćuju o prijenosu spomenutih obećanja na Abrahamovo i Izakovo potomstvo: u 28,1-9; 35,9-15 Božja su obećanja zajamčena Jakovu i njegovu potomstvu, a u Izl 6,2-8 sinovima Izraelovim.

2.1. Božja obećanja u Post 28,1-9; 35,9-15

Ova dva svećenička teksta zaokružuju Jakovljevo putovanje i boravak u Mezopotamiji (Post 28,10-32,2): u Post 28,1-9 Izak zaziva nad Jakova Božji blagoslov prije polaska na put, a u 35,9-15 Bog blagoslivlje Jakova prilikom povratka kući.²⁹ U ovim se tekstovima ne spominje izričito Božji savez s Abrahamom, ali se nazrijeva pod izrazom בְּרִית אַבְרָהָם («Abrahamov blagoslov») u 28,4. U 35,9-15 Bog »daje« (נָתַן; 28,4; usp. Post 17,2) Jakovu i njegovu potomstvu »Abrahamov

²⁶ Stručnjaci su podijeljenog mišljenja oko toga označava li אֲחֻזָּה »vlasništvo« ili samo »pravo na uporabu«. Horst zagovara da אֲחֻזָּה označava »vlasništvo«. Usp. Friedrich HORST, *Zwei Begriffe für Eigentum (Besitz)*, u: Arnulf KUSCHKE (ur.), *Verbannung und Heimkehr. Beiträge zur Geschichte und Theologie Israels im 6. und 5. Jahrhundert v. Chr.*, Wilhelm Rudolph zum 70. Geburtstag, Tübingen, 1961., 153-156. Gerleman, s druge strane, smatra da je riječ samo o »pravu na uporabu«. Usp. Gillis GERLEMAN, *Nutzrecht und Wohnrecht*, u: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 89 (1977.) 3, 313-325. Gerleman se poziva na Lev 25,23, prema kojem zemlja pripada Bogu, a Izraelci su u njoj samo »stranci i gosti« (גֵּרִים וְתוֹשְׁבֵי־אֶרֶץ). Ova se ideja bazira na uvjerenju proširenom na starom Bliskom Istoku: da su božanstva pravi vlasnici zemlje, a ljudima je ona samo dana na korištenje.

²⁷ Usp. Enzo CORTESE, *La terra di Canaan nella storia sacerdotale del Pentateuco*, 81. U Ponovljenom zakonu obećana je zemlja označena terminom נְחֻלָּה, kojeg, međutim, ne nalazimo u samoj formulaciji obećanja (usp. Pnz 4,21.38; 12,9; 15,4 itd.; iznimka je 19,10). Usp. Edward LIPIŃSKI, נְחֻלָּה, u: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, V, Stuttgart – Berlin – Köln, 1986., 345-353.

²⁸ Često se ovim tekstovima pripisuje i Post 48,3-6, no ovaj tekst nije djelo svećeničkog autora već nekog kasnijeg redaktora. Usp. Federico GIUNTOLI, *L'officina della tradizione. Studio di alcuni interventi redazionali post-sacerdotali e del loro contesto nel ciclo di Giacobbe (Gn 25,19 – 50,26)*, Roma, 2003., 254-256. 272-278.

²⁹ Post 28,1-9 pruža motivaciju za Jakovljevo putovanje, različitu od one u 27,1-45, a 35,9-15 daje završnu, globalnu sliku o Jakovu pred kraj njegova ciklusa (koji završava u 35,29). Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 12-36*, 543-547.665-679; David M. CARR, *Reading the Fractures of Genesis: Historical and Literary Approaches*, Louisville, KY, 1996., 85-90.

blagoslov« tako što blagoslivlje Jakova istim obećanjima koja je dao Abrahamu. Zbog toga Walter Gross naziva Abrahama »čovjekom saveza«, a Jakova »čovjekom blagoslova«.³⁰

Obećanje brojnog potomstva, kao u slučaju Abrahama, odnosi se samo na Jakova. Izraženo je binomom פרה – רבה (28,3; 35,11; usp. 17,2.6) i drugim izrazima sličnim onima u Post 17 (»postat ćeš mnoštvo naroda« u 28,3; 35,11; usp. 17,4.5.6; »kraljevi će izići iz tvoga krila« u 35,11; usp. 17,6.16). Međutim, za razliku od Post 17,2.6, obećanje potomstva u ovim je tekstovima izričito povezano s blagoslovom (ברך u 28,3; 35,9).

Obećanje zemlje zajamčeno je Jakovu i njegovu potomstvu i izraženo je glagolom נתן u futur (28,4; 35,12; usp. Post 17,8a) uz dodatak infinitiva glagola ירש (»uzeti u posjed«; 28,4).³¹ U Post 28,4 susrećemo i izraz ארץ מורית (usp. Post 17,8a), a da se misli na zemlju Kanaan jasno je iz odnosnih rečenica u 28,4 i 35,12: u 28,4 riječ je o zemlji »koju je Bog dao Abrahamu«, a u 35,12 o zemlji »koju je dao Abrahamu i Izaku«. Korištenje *qatala* u ovim rečenicama upućivalo bi na to da je Bog Abrahamu i Izaku zemlju već »dao« (usp. נתן u 28,4; נתיב u 35,12). No obzirom da ovakav zaključak nema oslonca u prethodnim biblijskim tekstovima, ove izraze treba razumijeti kao osvrte na prethodno Božje obećanje: Bog je »dao« zemlju Abrahamu i Izaku ukoliko im je *obećao dati* zemlju (usp. futur u Post 17,8a).³²

U Post 28,1-9; 35,9-15 izostaje jedno obećanje: nema govora o tome kako će Bog postati Bog Jakova i njegova potomstva (usp. Post 17,7.8b). Ovo ćemo obećanje iznova susresti u svećeničkim tekstovima u Knjizi Izlaska. U Post 28,1-9; 35,9-15, gdje dominira tema blagoslova (28,1.3.4; 35,9), naglasak je stavljen na obećanje brojnog potomstva. Jakov je doista »čovjek blagoslova« jer će od njegova potomstva, od njegovih dvanaest sinova, nastati izraelski narod.

2.2. Božja obećanja u Izl 6,2-8

Izl 6,2-8 jedan je od najznačajnijih tekstova ne samo u svećeničkom spisu nego u čitavom Petoknjžju. Ovaj kratki Božji govor upućen Mojsiju predstavlja

³⁰ Usp. Walter GROSS, Jakob, der Mann des Segens, 321-344.

³¹ Glagol ירש u *qalu* može označavati vojno zauzeće (Br 13,30; 14,24; 21,24; Jš 19,47; Suci 3,13 itd.), ali i pravno zaposjedanje (usp. 1 Kr 21,16; Iz 61,7; Ob 12; 2 Kr 17,24; Ez 36,12). Usp. Norbert LOHFINK, ירש, u: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III, Stuttgart – Berlin – Köln, 1982., 956-980.

³² Ovakvo shvaćanje teksta potvrđeno je u Izl 6,8, gdje je riječ o zemlji za koju se Bog »zakle da će je dati Abrahamu, Izaku i Jakovu«, a podržano je i sirijskom verzijom. U Septuaginti je ovaj problem riješen tako što su i glagoli koji se odnose na Jakova stavljeni u prošlo vrijeme. Ono što je sigurno jest da Jakovu Bog zemlju još nije »dao« (usp. futur u 28,4; 35,12).

most koji povezuje povijest praotaca (Post 12 – 50) s poviješću izabranog naroda (Izl – Pnz itd.).³³

Sama struktura teksta u funkciji je povezivanja ovih dviju cjelina: prvi dio govori o praocima i događajima iz prošlosti (6,3-4), a drugi je dio usmjeren sinovima Izraelovim i govori o budućnosti (6,6-8). Izl 6,5 povezuje ove dvije cjeline. Naime, pošto je čuo jadikovanje Izraelaca u Egiptu, Bog »se sjetio« svoga saveza s praocima (6,5) i zbog toga saveza odlučuje izbaviti izraelski narod iz egipatskog ropstva (6,6).³⁴ Nakon izbavljenja naroda iz Egipta ispunit će obećanja dana praocima: »Za svoj ću vas narod uzeti i bit ću vašim Bogom. Tada ćete znati da sam vas ja, Jahve, vaš Bog, izbavio od egipatske tlake. Doved ću vas u zemlju za koju sam se zakleo da ću je dati Abrahamu, Izaku i Jakovu i dat ću vam je u baštinu, ja, Jahve« (Izl 6,7-8).

Kako vidimo, izričito se spominju dva obećanja: da će Izrael biti njegov narod, a On njihov Bog (Izl 6,7; usp. Post 17,7.8b) i da će im dati u posjed zemlju obećanu Abrahamu, Izaku i Jakovu (Izl 6,8; usp. Post 17,8a; 28,4; 35,12).³⁵ Ova su obećanja sada prenesena na Jakovljeve sinove – sinove Izraelove (Izl 6,6). Rječnik koji svećenički pisac pritom koristi blizak je onome iz Post 17; 28,1-9; 35,9-15: u Izl 6,7a nalazimo formulu saveza (usp. Post 17,7.8b), a obećanje zemlje izraženo je glagolom נתן (infinitivi u Izl 6,4.8a, futur u 6,8b; usp. Post 17,8a; 28,4; 35,12), izrazima ארץ מנריך i ארץ כנען (Izl 6,4; usp. Post 17,8a; 28,4) te מורשה («posjed»; Izl 6,8; usp. ירש u Post 28,4). Nedostaje obećanje brojnoga potomstva, koje se, kako ćemo vidjeti, prethodno već ispunilo: u Izl 1,7.

3. Ispunjenje obećanja

3.1. Brojno potomstvo

Obećanje brojnog potomstva, koje je u blagoslovu Jakova (Post 28,1-9; 35,9-15) došlo u prvi plan, a nedostaje u Izl 6,2-8, nalazi svoje ispunjenje u Izl 1. Ondje

³³ Usp. Konrad SCHMID, *Erzväter und Exodus. Untersuchungen zur doppelten Begründung der Ursprünge Israels innerhalb der Geschichtsbücher des Alten Testaments*, Neukirchen-Vluyn, 1999., 256-266. Vidi više o ovom tekstu u: Jean Louis SKA, La place d'Ex 6:2-8 dans la narration de l'exode, u: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 94 (1982.) 4, 530-548.

³⁴ Sintagma »sjetiti se saveza« (זכר את־ברית) tipična je za P^s (usp. Post 9,15-16; Izl 2,24).

³⁵ Obećanje zemlje je u Izl 6,2-8 spomenuto dvaput, u 6,4 i 6,8: u 6,4 obećanje se tiče praotaca, a u 6,8 sinova Izraelovih. Na taj način dolazi do izražaja napetost između Božjeg obećanja i stvarnosti u kojoj se Izraelci nalaze: Bog je praocima obećao dati zemlju Kanaan (6,4), a njihovi su potomci sužnji u Egiptu (6,5). Stoga Bog odlučuje izbaviti narod iz ropstva i ispuniti zadano obećanje: dati sinovima Izraelovim zemlju koju je obećao njihovim ocima (6,8).

čitamo kako su Jakovljevi sinovi, koji su sišli u Egipat, ondje i umrli, »ali su Izraelci bili rodni (פָּרִי), namnožili se (וַיִּרְבִּי) i silno (בְּמֵאֵד מְאֵד) ojačali, tako da su napučili zemlju« (Izl 1,7). Jezična podudarnost između Izl 1,7 i Post 17,2,6; 28,3; 35,11 ukazuje na to da ovdje nalazimo ostvarenje prvog Božjeg obećanja danog Abrahamu.³⁶

3.2. »Ja ću biti vaš Bog«

Nakon izlaska iz egipatskog ropstva, čiji navještaj nalazimo u Izl 6,2-8 i o kojem svećenički pisac izvješćuje u Izl 14*, ispunja se drugo Božje obećanje: to se događa na Sinaju.³⁷ U cjelini koja govori o boravku Izraelaca na Sinaju u Knjizi Izlaska (Izl 19-40) svećeničkoj se predaji (P) tradicionalno pripisuju upute o izgradnji svetišta – Šatora sastanka (Izl 25-31) i izvještaj o njegovoj izgradnji (Izl 35-40). Za našu su pak temu bitna tri teksta – Izl 24,15b-18; 29,43-46; 40,34-35 – općenito prihvaćena kao dio svećeničkog spisa (P^s).³⁸ Iako su, u današnjem razmještaju tekstova Knjige Izlaska, ovi tekstovi poprilično udaljeni, identičan rječnik, stil i teološka misao usko ih međusobno povezuju: u sva tri teksta nalazimo glagol שָׁכַן (»sići, nastaniti se, prebivati«; 24,16; 29,45.46; 40,35), a u prvom i trećem glagol כִּסָּה (»prekriti«; 24,15b.16; 40,34), te izraze עָנָן (»oblak«; 24,15b.16; 40,34.35) i כְּבוֹד יְהוָה (»Gospodinova slava«; 24,16; 40.34.35).

»Oblak« i »Gospodinova slava« koji se ovdje spominju vidljivi su znakovi putem kojih se Bog na Sinaju narodu objavljuje.³⁹ U prvom od triju tekstova, u Izl 24,15b-18 – oblak »prekriva« (כִּסָּה) brdo i Gospodinova slava »silazi na« (וַיִּשְׁכֵּן עַל) Sinaj. Bog se, dakle, na početku »nastanjuje« na Sinaju. U posljednjem, trećem tekstu – Izl 40,34-35 – nakon završetka izgradnje svetišta, oblak »prekriva« (כִּסָּה) i »silazi na« (וַיִּשְׁכֵּן עַל) Šator sastanka i Gospodinova slava ispunja prebivalište. Bog se ovdje, dakle, nastanjuje u novoizgrađenom svetištu. Središnji tekst, Izl 29,45, ukazuje pak na teološko značenje ovoga događaja.

³⁶ Usp. Walter GROSS, *Zukunft für Israel*, 49; Erich ZENGER, *Gottes Bogen in den Wolken*, 153; Bernd JANOWSKI, *Sühne als Heilsgeschehen. Traditions- und religionsgeschichtliche Studien zur Sühnetheologie der Priesterschrift*, Neukirchen-Vluyn, 2000., 322.

³⁷ Izvještaj o prijelazu preko Crvenoga mora u Izl 13 – 14* složen je od svećeničke i nesvećeničke pripovijesti. Usp. Ludwig SCHMIDT, *Studien zur Priesterschrift*, 19-34.

³⁸ Usp. Christian FREVEL, *Mit Blick auf das Land die Schöpfung erinnern*, 134-146; Bernd JANOWSKI, *Sühne als Heilsgeschehen*, 303-328; Ursula STRUPPE, *Die Herrlichkeit Jahwes in der Priesterschrift: Eine semantische Studie zu k'bôd YHWH*, Klosterneuburg, 1988., 10-11, 34-37, 64-67; William H. C. PROPP, *Exodus 19-40. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, 2006., 147, 365-366, 673.

³⁹ »Oblak« susrećemo i u drugim predajama (usp. Izl 13,21.22; 14,19.24; 19,9.16 itd.), dok je »Gospodinova slava« izraz kojeg u Petoknjžju nalazimo isključivo u svećeničkoj predaji ili u tekstovima koji o njoj ovise (vidi str. 35).

U tom tekstu Bog navješta da će se »nastaniti među sinovima Izraelovim« (וּשְׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) i »biti njihov Bog« (וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים; usp. identičan izraz u Post 17,8b). S jedne strane, prisutnost glagola שָׁכַן u Izl 29,45 upućuje na to da Božje »silazjenje« na Sinaj (24,16) i na Šator sastanka (40,35) smjera tome da se Bog »nastani« među svojim narodom. Drugim riječima: kad u Izl 40,34-35 Bog u obliku oblaka i slave silazi na Svetište i ispunja prebivalište, on se time ne nastanjuje u svetištu, nego בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – među Izraelcima!⁴⁰ S druge strane, paralelna konstrukcija Božjeg navještaja u Izl 29,45 ukazuje na to da svojim »nastanjenjem među sinovima Izraelovim« On »postaje njihov Bog« (usp. Post 17,8b). Odnosno: kad se u Izl 40,34-35 Bog nastanjuje među Izraelcima ispunja se drugo Božje obećanje dano Abrahamu.⁴¹

Stoga, za razliku od drugih predaja, Sinaj za svećeničkog pisca (P^s) nije mjesto saveza, nego mjesto izgradnje svetišta i ispunjenja jednog od Božjih obećanja danih Abrahamu. Kako smo vidjeli, sama izgradnja svetišta u funkciji je ispunjenja toga obećanja.⁴²

3.3. Obećana zemlja

Na kraju Knjige Izlaska ostaje još neispunjeno obećanje zemlje. U kontekstu izgradnje svetišta i Božjeg nastanjenja među svojim narodom ono nije ni spomenuto (Izl 25-31; 35-40). No s obzirom na važnost koju svećenički pisac u cjelini pridaje Božjim obećanjima, ne možemo ne nastaviti potragu za njegovim ispunjenjem.

Prvi problem koji pritom susrećemo jest taj da je nakon Knjige Izlaska svećeničke tekstove sve teže identificirati. Dok Christian Frevel kategorički zastupa mišljenje da P^s nije zastupljen ni jednim tekstom u Levitskom zakoniku, Christophe Nihan pripisuje svećeničkom spisu čak nekoliko poglavlja u toj knjizi

⁴⁰ Usp. Ursula STRUPPE, *Die Herrlichkeit Jahwes in der Priesterschrift*, 23. Tekstovi Izl 24,15b-18; 29,43-46; 40,34-35 stavljaju, dakle, naglasak na dinamičnu Božju prisutnost među svojim narodom: svetište je mjesto na kojem će se Bog sastajati s Izraelcima (usp. 29,43), ali ne i mjesto njegova stalna prebivanja. Janowski smatra da je ideja Božjeg prebivanja među Izraelcima nastala u sužanjstvu: u predužanjstvo vrijeme Božja je prisutnost bila poglavito vezana uz Sion i Hram (usp. Iz 8,18; usp. Ps 74,2). U sužanjstvu, uslijed opustošenja Hrama i daleko od Jeruzalema, rodila se ideja o tome da Bog nije ostao u hramskim ruševinama već boravi usred svoga naroda. Istu ideju nalazimo i u knjizi proroka Ezekiel. Usp. Bernd JANOWSKI, »Ich will in eurer Mitte wohnen«. Struktur und Genese der exilischen »Schekina«-Theologie, u: *Jahrbuch für Biblische Theologie*, 2 (1987.), 165-193.

⁴¹ Usp. Walter GROSS, *Zukunft für Israel*, 64; Bernd JANOWSKI, *Sühne als Heilsgeschehen*, 324.

⁴² Usp. Walter GROSS, *Zukunft für Israel*, 47.

(Lev 1-3; 8-9; 11-16).⁴³ Ukoliko se neki od tih tekstova i mogu pripisati svećeničkom spisu, oni za naše istraživanje nisu relevantni jer se poglavito bave kultskim pitanjima. Obećana zemlja dolazi opet u središte pozornosti u narednoj knjizi – Knjizi Brojeva: Br 1 – 10 izvješćuju o pripremama Izraelaca za put prema obećanoj zemlji, a u 10,10 Izraelci napuštaju Sinaj i kreću prema Kanaanu.

3.3.1. Svećenički tekstovi u Knjizi Brojeva

Kako smo napomenuli u uvodu, egzegeti danas sve više promatraju Knjigu Brojeva kao vrlo kasnu knjigu, čak kao najmlađu među knjigama Petoknjžja, nastalu kako bi povezala Post – Lev s Ponovljenim zakonom.⁴⁴ Time međutim, nije isključena mogućnost da Knjiga Brojeva sadrži i nekolicinu starijih predaja i tekstova. Kada je riječ o svećeničkom spisu, pojedini mu stručnjaci pripisuju slijedeće tekstove iz te knjige: Br 13 – 14*⁴⁵; 20,1-13.22-29; 27,12-23.⁴⁵

⁴³ Usp. Christophe NIHAN, *From Priestly Torah to Pentateuch*, 379-382; Christian FREVEL, Kein Ende in Sicht? Zur Priestergrundschrift im Buch Levitikus, u: Heinz-Josef FABRY – Hans-Winfried JÜNGLING (ur.), *Levitikus als Buch*, Berlin, 1999., 85-123. Lev 9 je najbolji kandidat za P^s jer je vrlo blizak Izl 40,34-35. Usp. Ursula STRUPPE, *Die Herrlichkeit Jahwes in der Priesterschrift*, 73; Erich ZENGER, *Das priester(schrift)liche Werk (P)*, 164.

⁴⁴ Thomas Römer naziva je »livre-pont« (»knjiga most«); Thomas RÖMER, *De la périphérie au centre: les livres du Lévitique et des Nombres dans le débat actuel sur le Pentateuque*, 22-23.

⁴⁵ Usp. Ludwig SCHMIDT, *Studien zur Priesterschrift*, 73-241; Horst SEEBASS, *Numeri. 2: Numeri 10,1 – 22,1*, Neukirchen-Vluyn, 2003., 63-67, 267-304; Olivier ARTUS, *Études sur le livre des Nombres. Récit, Histoire et Loi en Nb 13,1 – 20,13*, Fribourg – Göttingen, 1997., 83-159, 194, 204-243; Aaron SCHAT, *Mose und Israel im Konflikt. Eine redaktionsgeschichtliche Studie zu den Wüstenerzählungen*, Freiburg Schweiz – Göttingen, 1990., 58-134. Spomenuti autori pripisuju svećeničkom spisu i određene dijelove Br 16 – 17, dok drugi smatraju da mu Br 16 – 17 ne pripadaju: Martin NOTH, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch*, Stuttgart, 1948., 19; Peter WEIMAR, *Struktur und Komposition der priesterschriftlichen Geschichtsdarstellung*, u: *Biblische Notizen*, 23 (1984.), 85; Norbert LOHFINK, *Die Priesterschrift und die Geschichte*, u: INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR THE STUDY OF THE OLD TESTAMENT, *Congress Volume. Göttingen 1977*, Walter Zimmerli (ur.), Leiden, 1978., 198. Pojedini autori pak smatraju da Br 27,12-23 nije P^s i pripisuju svećeničkom spisu paralelan tekst u Pnz 32,48-52: Enzo CORTESE, *La terra di Canaan nella storia sacerdotale del Pentateuco*, 38-40; Christian FREVEL, *Mit Blick auf das Land die Schöpfung erinnern*, 346-348. Drugi pak smatraju da je Br 27,12-14 P^s, a Br 27,15-23 kasniji dodatak: Martin NOTH, *Das vierte Buch Mose*, 185; Lothar PERLITT, *Priesterschrift im Deuteronomium?*, 82-83. Nema, međutim, presudnih motiva zbog kojih bi se ovaj tekst morao podijeliti ili zbog kojih ne bi mogao biti pripisan svećeničkom spisu. Usp. Jules DE VAULX, *Les Nombres*, Paris, 1972., 321-324; Philip J. BUDD, *Numbers*, Waco, TX, 1984., 305; Horst SEEBASS, *Die Ankündigung des Mosetodes: noch einmal zu Num 27,12-23 und Dtn 32,48-52*, u: Klaus KIESOW – Thomas MEURER (ur.), *Textarbeit. Studien zu Texten und ihrer Rezeption aus dem Alten Testament und der Umwelt Israels*. Festschrift für Peter Weimar zur Vollendung seines 60. Lebensjahres, Münster, 2003. 460-465.

Br 13 – 14 je pripovijest o izviđanju obećane zemlje nastala kombinacijom dviju zasebnih pripovijesti, što je vidljivo po duplikatima, napetostima i kontradikcijama koje unutar teksta nalazimo.⁴⁶ Svećeničkoj pripovijesti obično se pripisuju sljedeći redci: 13,2-17.21.25-26a.32-33; 14,1-10.26-38.⁴⁷ Ona govori o izviđanju zemlje (13,2.21), o tome kako narod odbija u nju ući i kako im Bog niječe ulazak u obećanu zemlju te ih kažnjava smrću u pustinji (14,29-32). Br 20,1-13 je pripovijest o čudesnom izviranju vode iz stijene. U ovom tekstu, zbog neposlušnosti njegovoj zapovijedi, Bog niječe ulazak u obećanu zemlju također Mojsiju i Aronu (20,12). Br 20,22-29 izvješćuje o Aronovoj smrti i o postavljanju Eleazara za njegova nasljednika, a u 27,12-23 navješta se Mojsijeva smrt i za njegova nasljednika postavljen je Jošua.

Spomenuti tekstovi, osim što se narativno i sadržajno nadovezuju jedni na druge, bliski su po rječniku i stilu pisanja. Posljednja dva teksta posebno su bliska, kako po gotovo identičnom navještaju smrti Arona i Mojsija (20,24; 27,12-14), tako i po strukturi.⁴⁸ Pitamo se, međutim, na temelju čega se spomenuti tekstovi pripisuju svećeničkom spisu? Prije svega na temelju specifičnog rječnika i stila. Oni sadrže pojedine izraze i stilске elemente karakteristične za svećenički spis, a i sadržajno se dobro u njega uklapaju jer se, nakon Sinaja, u njima ponovno pojavljuje tema obećane zemlje. Nadalje, svi su ovi tekstovi, osim Br 20,22-29, duplikati: u Br 13 – 14 uz svećenički nalazimo i nesvećenički izvještaj o izviđanju zemlje, pripovijest u Br 20,1-13 je paralelna onoj u Izl 17,1-7, a Br 27,12-23 ima svoje paralele u Pnz 1,37-38; 3,27-28; 31,1-3.7-8.14.23. O Aronovoj smrti izvješćuje se drugdje samo u Pnz 10,6, gdje se bilježi da je njegovim nasljednikom postao Eleazar, a kao mjesto smrti navodi se Mosera, a ne brdo Hor kao u Br 20,22-29.

Ova činjenica, po sebi, ne govori u prilog tome da spomenuti tekstovi pripadaju svećeničkom spisu, ali ukazuje na mogućnost da potječu iz jedne zasebne predaje preuzete u Knjigu Brojeva. Malo je vjerojatno da bi neki redaktor napisao pripovijesti paralelne već postojećima i tako, umjesto da razli-

⁴⁶ Dvije naredbe o izviđanju (13,2 / 13,17-20); dva mjesta izviđanja (Kanaan / Negeb); dva polazišta izviđanja (Paran u 13,3 / Kadeš u 13,26); dva različita izvještaja o zemlji (13,27-29 / 13,32-33); dva zahvata u prilog osvajanja (Kaleb u 13,30 / Kaleb i Jošua u 14,6-9); dvije Božje presude (14,20-25 / 14,26-36).

⁴⁷ Unutar ove pripovijesti pojedini egzegeti razlikuju još nekoliko kasnijih dodataka. Tako se lista u 13,4-16 često promatra kao kasniji umetak, a tako i pojedini redci u Br 14 (8-9.30-34). Usp. Sean E. McEVENUE, *The Narrative Style of the Priestly Writer*, 90-91; Olivier ARTUS, *Études sur le livre des Nombres*, 156; Horst SEEBASS, *Numeri*, 2, 96.

⁴⁸ Usp. Elie ASSIS, *Divine versus Human Leadership: an Examination of Joshua's Succession*, u: Marcel POORTHUIS – Joshua SCHWARTZ (ur.), *Saints and Role Models in Judaism and Christianity*, Leiden, 2004., 27-28.

čite predaje međusobno harmonizira, stvarao napetosti. Osim toga, gledano u cijelosti, pripovijesti svećeničkog spisa većim su dijelom duplikati: uglavnom sačuvane kao zasebni tekstovi,⁴⁹ a u pojedinim slučajevima u kombinaciji s nesvećeničkom predajom.⁵⁰

Usporedba svećeničkih s paralelnim nesvećeničkim tekstovima pokazuje da je svećenički pisac poznao druge predaje te je u nekim slučajevima nešto iz njih i preuzeo, da bi potom stvorio vlastite pripovijesti, u skladu sa svojim viđenjem povijesti svijeta i Izraela.⁵¹ Ovaj postupak možemo prepoznati i u Br 13 – 14*; 20,1-13; 27,12-23. Pripovijest o čudesnom izviranju vode iz stijene (Izl 17,1-7) svećenički je pisac pretvorio u pripovijest o Mojsijevoj i Aronovoj neposlušnosti zbog koje neće ući u obećanu zemlju (Br 20,1-13). S druge strane, prema Ponovljenom zakonu, Mojsije ne umire zbog osobnog grijeha, nego zbog naroda koji nije htio ući u obećanu zemlju (Pnz 1,37; 3,26). U Br 13 – 14* je Kalebu – zagovorniku ulaska u obećanu zemlju u nesvećeničkoj pripovijesti (13,30) – pridodao Jošuu (14,6-9) i tako pripremio pripovijest u Br 27,12-23, gdje Jošua postaje Mojsijevim nasljednikom. Pojedini elementi u Br 27,12-23 bliski su onima iz paralelnih pripovijesti u Ponovljenom zakonu (usp. Br 27,12 i Pnz 3,27; 27,19 i Pnz 3,28) no navještaj Mojsijeve smrti u Br 27 formuliran je tipičnim svećeničkim rječnikom, a imenovanje Jošue je, za razliku od Pnz 31,7-8.21, izvršeno obrednim polaganjem ruku uz prisustvo velikog svećenika Eleazara (Br 27,22-23).

Što se tiče stilskih elemenata koji ukazuju na to da je u Br 13 – 14*; 20,1-13.22-29; 27,12-23 na djelu svećenički pisac možemo u prvom redu izdvojiti shematičnost, trijeznost i sažetost u pripovijedanju. U ovim pripovijestima, kao i drugdje u svećeničkom spisu, izneseno je samo ono bitno: nedostaju detalji, životnost, psihologizacija likova. Tako npr. u Br 27,12-17 Mojsije uopće emotivno ne reagira na navještaj vlastite smrti, već trezveno upućuje Bogu zamolbu da izabere njegova nasljednika. Sasvim je drukčija slika Mojsija u Pnz 3,23-28 gdje zdušno moli Boga da mu prije smrti dopusti ući u obećanu zemlju. Također, u nesvećeničkoj pripovijesti u Br 13 – 14* opis izviđanja zemlje duži je i živopisniji od svećeničkoga: izviđači idu u dolinu Eškol gdje uzimaju moganje i smokve te jedan grozd tako velik da su ga dvojica morala nositi na

⁴⁹ Vidi redom svećeničke i nesvećeničke pripovijesti u: Post 1,1-2,4a / Post 2,4b-3,24; Post 17 / Post 15; Post 28,1-9 / Post 27,1-45; Post 35,9-15 / Post 28,10-22; Izl 16* / Br 11,4-35; Izl 6,2-8 / Izl 3-4.

⁵⁰ Usp. Post 6 – 9*; Izl 7 – 9*; Izl 14*.

⁵¹ Usp. Sean E. McEVENUE, *The Narrative Style of the Priestly Writer*, 24-36, 92-127; David M. CARR, *Reading the Fractures of Genesis*, 79-90; Jean Louis SKA, *Quelques remarques sur P^s et la dernière rédaction du Pentateuque*, u: Albert DE PURY (ur.), *Le Pentateuque en question. Les origines et la composition des cinq premiers livres de la Bible à la lumière des recherches récentes*, Genève, 2002., 97-123.

motki (13,22-24). U svećeničkoj je pripovijesti, naprotiv, izviđanje zemlje opisano svega jednom rečenicom, gotovo »telegrafski«: »Oni odu gore da izvide zemlju od pustinje Sina do Rehoba, koji je na ulazu u Hamat« (13,21).⁵²

Osim što svećeničkog pisca ne zanimaju slikoviti detalji, shematičnost tekstova lišava njegove pripovijesti dramatičnosti.⁵³ Jedan od tipičnih elemenata njegova stila je tzv. shema »zapovijed – izvršenje« koja se očituje u jezičnoj podudarnosti određene Božje zapovijedi i potvrde njezina izvršenja. Spomenutu shemu susrećemo u Post 17,11.23; Izl 14,16.21; 14,26.27 te u Br 13,2.17; 20,8.9-10; 20,25-26.27-28; 27,18-19.22-23.⁵⁴ U njoj se doslovno ponavlja ono što je Bog zapovijedio kako bi se ukazalo na točnost izvršenja njegove zapovijedi. Ponavljanje određenih izraza i formula najzastupljenija je tehnika svećeničkog pisca.⁵⁵ Ona čini njegov stil na trenutke monotonim, ali mu ujedno daje i određenu svečanost i dostojanstvenost (usp. npr. Post 1,1-2,4a).

Naposljetku, gore spomenuti tekstovi Knjige Brojeva sadrže i određen rječnik tipičan za svećenički spis. Kako smo vidjeli u analizi prethodnih tekstova, P⁸ se odlikuje karakterističnim i ustaljenim rječnikom kojeg rijetko susrećemo u drugim predajama Petoknjžja. Od izraza tipičnih za P⁸ u tekstovima Knjige Brojeva nalazimo slijedeće: ארץ כנען («zemlja Kanaan»; Br 13,2.17a; usp. Post 17,8; 35,6; Izl 6,4); כבוד יהוה («Gospodinova slava»; Br 14,10; 20,6; usp. Izl 16,7.10; 24,16.17; 29,43; 40,34-35)⁵⁶; נפל על-פניו/פניהם («pasti ničice»; Br 14,5; 20,6; usp. Post 17,3.17)⁵⁷; נשא אהרן («zakleti se»; Br 14,30; usp. Izl 6,8); אסף אל עמיו/עמיו («pridru-

⁵² Za detaljan prikaz elemenata svećeničkog stila u Br 13 – 14 vidi: Sean E. McEVENUE, *The Narrative Style of the Priestly Writer*, 90-127.

⁵³ Više o tome vidi u: *Isto*, 123-125.

⁵⁴ Usp. Karl ELLIGER, *Sinn und Ursprung der priesterlichen Geschichtserzählung*, u: *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 49 (1952.) 2, 129; Sean E. McEVENUE, *Word and Fulfillment: a Stylistic Feature of the Priestly Writer*, u: *Semitics*, 1 (1970.), 104-110.

⁵⁵ Usp. Sean E. McEVENUE, *The Narrative Style of the Priestly Writer*, 79-80.

⁵⁶ U Petoknjžju, ovaj izraz susrećemo još samo u Lev 9,6.23; Br 16,19; 17,7. Gospodinova slava je, u svećeničkom spisu, vidljivi znak Božje prisutnosti koji prati narod na putu kroz pustinju prema Obećanoj zemlji. Svi događaji u pustinji međusobno su povezani njezinim pojavljivanjem, a pritom možemo razlikovati tri etape: 1) Gospodinova slava kao manifestacija Božjeg spasenjskog djelovanja (Izl 14,4.17-18; 16,7.10); 2) Gospodinova slava kao manifestacija Božje prisutnosti u kultu (Izl 24,16.17; 29,43; 40,34-35; Lev 9,6.23); 3) Gospodinova slava koja spašava i presuđuje (Br 14,10; 20,6). Usp. Claus WESTERMANN, *Die Herrlichkeit Gottes in der Priesterschrift*, u: Hans STOEBE (ur.), *Wort – Gebot – Glaube: Beiträge zur Theologie des Alten Testaments*, Walther Eichrodt zum 80. Geburtstag, Zürich, 1970., 230-245. U Br 14,10; 20,6 Gospodinova slava spašava izviđače od kamenovanja i daje narodu vode, ali ujedno osuđuje narod i vođe (Mojsija i Arona) na lutanje i smrt u pustinji. Ista slava koju je Bog pokazao pobjedom nad Egipćanima u događaju izlaska (Izl 14*) u Br 13 – 14* kažnjava narod jer se želi vratiti u Egipat (14,4).

⁵⁷ Ovaj je izraz tipičan za svećeničku predaju: u Petoknjžju ga susrećemo još samo u Lev 9,24; Br 16,4.22; 17,10. Dok je prostracija u Post 17 i Lev 9 reakcija na Božje objavljivanje (isto u Br 16,22; 17,10), u Br 14,5; 20,6 (i 16,4) prostracija je reakcija na mrmljanje i pobunu

žiti se vlastitim precima«, tj. umrijeti; Br 20,24; 27,13; usp. Post 25,8.17; 35,29)⁵⁸. Ovim izrazima valja pribrojiti i govor o daru zemlje kojeg nalazimo u Br 13,2; 20,12.24; 27,12, a kojeg smo prethodno, u obliku obećanja, susreli u Post 17,8; 28,4; 35,12; Izl 6,8. Kako ćemo vidjeti u narednom odlomku, upravo taj govor o daru zemlje upućuje na zaključak da se treće Božje obećanje ispunja u Knjizi Brojeva.

3.3.2. Ispunjenje obećanja zemlje

U Post 17,8; 28,4; 35,12 i Izl 6,8 dar zemlje izražen je glagolom *נתן* u budućem vremenu (*w^o qatal / yiqtol*) – riječ je, naime, o obećanju. U gore spomenuta četiri teksta Knjige Brojeva prisutan je isti glagol, ali ne u futuru. U Br 13,2 nalazimo particip, a u 20,12.24; 27,12 *qatal*:

Br 13,2: »Pošalji ljude... da izvide kanaansku zemlju koju *dajem* Izraelcima (אשר-אני נתן לבני ישראל)«

Br 20,12: »Nećete uvesti ovaj zbor u zemlju koju *sam* im *dao* (אשר-נתתי להם)«

Br 20,24: »Neće ući u zemlju koju *sam* *dao* Izraelcima (אשר נתתי לבני ישראל)«

Br 27,12: »Razgledaj zemlju koju *sam* *dao* Izraelcima (אשר נתתי לבני ישראל)«

Dok particip u Br 13,2 možemo prevesti kao prezent ili kao neposrednu budućnost (»dajem / dat ću«), *qatal* u Br 20,12.24 i 27,12 ne možemo prevesti drukčije nego prošlim vremenom: »dao sam«. To bi značilo da je, prema spomenutim tekstovima, Bog već »dao« zemlju sinovima Izraelovim. Pitamo se, stoga: kad je Bog dao kanaansku zemlju u posjed Izraelcima? Oni su u pustinji i nisu još ušli u obećanu zemlju! Ključ razumijevanja ovog problema leži u razlikovanju dara zemlje od ulaska u obećanu zemlju. *Ulazak* u zemlju događa se tek u Knjizi o Jošui, ali *dar* zemlje, prema svećeničkom spisu, događa se u pripovijesti o izviđanju zemlje u Br 13 – 14*.⁵⁹

Koristeći particip u Br 13,2, svećenički pisac izražava da upravo sad Bog »daje« ili »će« u neposrednoj budućnosti »dati« zemlju sinovima Izraelovim.⁶⁰

naroda. Nakon prostracije, u Br 14; 20 pojavljuje se Gospodinova slava koja spašava i presuđuje. Usp. Burkhard R. KNIPPING, *Die Kundschaftergeschichte Numeri 13-14. Synchronische Beschreibung – diachron orientierte Betrachtung – fortschreibungsgeschichtliche Verortung*, Hamburg, 2000., 367-384.

⁵⁸ Ovaj izraz nalazimo isključivo svećeničkom spisu i još samo u tri teksta koja o njemu ovise: Post 49,29.33; Br 31,2; Dt 32,50. Usp. Bernhard ALFRINK, L'expression אֶל-עַמִּי נִאֲסַף, u: *Oudtestamentische studiën*, 5 (1948.), 121-122.

⁵⁹ Da je zemlja već dana, a ulazak u zemlju tek slijedi jasno je iz Br 20,12.24 gdje se o ulasku u zemlju govori u budućem, a o daru zemlje u prošlom vremenu.

⁶⁰ U Br 13,2 nalazimo formulaciju אֶשֶׁר אֶרְצָן כִּנְעַן što je jedinstven slučaj u svećeničkim tekstovima. U njima, naime, nalazimo izraze אֶרְצָן כִּנְעַן (Post 17,8; 35,6; Izl 6,4) ili אֶרְצָן אֶשֶׁר (Post 28,4; 35,12; Izl 6,8; usp. Br 13,32; 14,7; 14,30; 14,31; 20,12; 27,12). Cortese primjećuje

Dar zemlje događa se tako što Bog šalje Izraelce »izvidjeti je« (תור; 13,2). Nije, naime, riječ o običnim Izraelcima ni o uobičajenom izviđanju. U izviđanje su poslani narodni poglavari, odnosno službeni predstavnici izraelskih plemena: njih dvanaest – po jedan glavar iz svakog pradjedovskog plemena (13,2-3). Nadalje, njihovo izviđanje nije izraženo uobičajenom terminologijom poput glagola חפר i רגל («izvidjeti»; usp. Pnz 1,22.24; Jš 2,2; 7,2), nego glagolom תור. Svećenički autor u Br 13 – 14 sistematski koristi ovaj glagol (13,2.16.17.21.25.32; 14,6.7.34.36.38). Dok glagoli חפר i רגל uglavnom označavaju izviđanje u svrhu buduće vojne akcije, glagol תור nema tu konotaciju (osim u Suci 1,23), već posjeduje jedno šire značenje: »tražiti, istraživati, izviđati« (usp. 1 Kr 10,15=2 Ljet 9,14; Pnz 1,33; Ez 20,6; Br 10,33; 15,39).⁶¹ Osim toga, u svećeničkoj pripovijesti nema govora o tome da je svrha izviđanja provjeriti kakva je obećana zemlja, je li narod u njoj jak i brojan, i jesu li gradovi utvrđeni ili nisu, kao što je to slučaj u nesvećeničkoj pripovijesti (13,18-20). Svećenički pisac ne shvaća, dakle, izviđanje zemlje kao pripremu za vojnu akciju. Iz njegove pripovijesti, naprotiv, proizlazi da izviđanje obećane zemlje za nj predstavlja *pravni* čin uzimanja zemlje u posjed.

Kako je, naime, poznato iz drugih biblijskih tekstova, »hodanje« po određenom području može, u pojedinim slučajevima, označavati uzimanje toga područja u posjed. Jedan od najboljih primjera je 1 Kr 21,16.18, gdje kralj Ahab silazi u Nabotov vinograd da ga »zaposjedne« (לרשתו).⁶² U Post 13,14-17 Bog zapovijeda Abrahamu da »prođe zemljom uzduž i poprijeko jer će mu je predati«, a u Jš 1,3 Bog obećaje Jošui da će narodu »dati svako mjesto na koje stupi njihova noga«. ⁶³ Na tragu spomenutih tekstova možemo zaključiti da u svećeničkoj pripovijesti u Br 13 – 14 Bog šalje vođe izrael-

ovaj izuzetak u Br 13,2 i tumači: »L'eccezione potrebbe spiegarsi come enfasi particolare in cui, nonostante la relativa successiva s'è voluto precisare ancor meglio di che 'terra' si tratta«; Enzo CORTESE, *La terra di Canaan nella storia sacerdotale del Pentateuco*, 72-73. Moguće je da je ova formulacija uvjetovana važnošću trenutka: u ovom trenutku Bog narodu daje zemlju, pa se točno specificira o kojoj je zemlji riječ.

⁶¹ Usp. Rüdiger LIWAK, תור, u: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, VIII, Stuttgart – Berlin – Köln, 1995., 593-596. Svećenički pisac u Br 13 – 14, za razliku od nesvećeničke predaje u istom tekstu, sistematski izbjegava vojni rječnik. Usp. Norbert LOHFINK, *Die Schichten des Pentateuch und der Krieg*, u: Norbert LOHFINK (ur.), *Gewalt und Gewaltlosigkeit im Alten Testament*, Freiburg im Breisgau, 1983., 75-93; Sean E. McEVENUE, *The Narrative Style of the Priestly Writer*, 117-122; Jean Louis SKA, *Le récit sacerdotal: Une «histoire sans fin»?*, u: Thomas RÖMER (ur.), *The Books of Leviticus and Numbers*, Leuven – Paris – Dudley, 2008., 643-645.

⁶² Korijen ירש susreli smo u i obećanjima zemlje u Post 28,4; Izl 6,8 (vidi str. 27-28).

⁶³ Vidi još Pnz 1,36; 11,24; Jš 1,3; 14,9. Usp. David DAUBE, *Studies in Biblical Law*, Cambridge, 1947., 37; Matthias KÖCKERT, *Das Land in der priesterlichen Komposition des Pentateuch*, u: Dieter VIEWEGGER – Ernst-Joachim WASCHKE (ur.), *Von Gott reden. Beiträge*

skih plemena da *izvide* obećanu zemlju jer je On tim činom Izraelcima *daje*: »Pošalji ljude, po jednoga čovjeka iz pojedinog pradjedovskog plemena, da izvide kanaansku zemlju, koju dajem Izraelcima« (13,2). Odnosno, *izviđajući* obećanu zemlju narodni je poglavari *pravno uzimaju u posjed* (13,21). Prema svećeničkoj pripovijesti, izraelski vođe ne izviđaju samo jedan određeni dio obećane zemlje (usp. Br 13,17-20.21-24), nego čitavu zemlju, od njezine najjužnije pa do najsjevernije točke: »Odu oni gore da izvide zemlju od pustinje Sina do Rehoba, koji je na ulazu u Hamat« (13,21; usp. Br 34,3.8). Tako, sukladno Božjem obećanju Abrahamu, sva zemlja Kanaan dolazi u posjed sinova Izraelovih (usp. Post 17,8a).⁶⁴

Treće Božje obećanje ispunja se dakle, izviđanjem obećane zemlje u Br 13,21. Činom izviđanja zemlje Bog narodu zemlju »daje« (Br 13,2) i zbog toga svećenički pisac u narednim tekstovima (Br 20,12.24; 27,12) govori o tome kako je Bog Izraelcima zemlju već »dao« (*qatal* glagola קָטַל).⁶⁵ Izviđanjem zemlje narod je postao pravno vlasnik zemlje (*de iure*) i tek treba u nju ući i činjenično je zauzeti (*de facto*; usp. Br 14,8). Međutim, uslijed lošeg izvještaja o zemlji kojega donose izviđači (Br 13,32; 14,36-37) i zbog straha od »naroda zemlje« (14,9), narod to odbija (14,1-4). Kako saznajemo na kraju Br 14, Bog kažnjava narod smrću u pustinji (14,32.35) i odlučuje uvesti u obećanu zemlju samo njihovu djecu, Kaleba i Jošuu (14,30-31).

zur Theologie und Exegese des Alten Testaments, Festschrift für Siegfried Wagner zum 65. Geburtstag, Neukirchen-Vluyn, 1995., 157.

⁶⁴ Interes svećeničkog pisca za pravno posjedovanje Obećane zemlje uočili smo već u samoj formulaciji obećanja zemlje u Post 17,8a (vidi str. 25-26). Isti interes za pravno posjedovanje određenog područja susrećemo u pripovijesti o Abrahamovoj kupnji špilje i poljane Makpele za Sarin ukop u Post 23, koja se također tradicionalno pripisuje svećeničkom spisu. Karl Elliger i Sean McEvenue čak smatraju da Abrahamova kupnja Makpele u Post 23 predstavlja simbolično ostvarenje obećanja zemlje u svećeničkom spisu (ostvarenje *in nuce*, u začetku). Usp. Karl ELLIGER, *Sinn und Ursprung der priestertlichen Geschichtserzählung*, 123; Sean E. McEVENUE, *The Narrative Style of the Priestly Writer*, 142. Pojedini pak autori smatraju da ta pripovijest nije P^s nego je nastala kasnije: David M. CARR, *Reading the Fractures of Genesis*, 111-112; Erhard BLUM, *Die Komposition der Vätergeschichte*, Neukirchen-Vluyn, 1984., 441-446;

⁶⁵ Kako smo ranije napomenuli, o daru zemlje se u Petoknjižju uglavnom govori u budućem vremenu (vidi str. 25). Počevši od Br 20,12.24; 27,12 odjednom nalazimo formulacije u prošlom vremenu (Br 32,7.9; 33,53; Pnz 1,8.21; 2,12; 3,18; 8,10; 9,23; 12,1; 26,9.10.15; 28,52). Norbert Lohfink istražio je ove formulacije i ustvrdio da, iako u Ponovljenom zakonu nalazimo određen broj formula dara zemlje u prošlom vremenu, ondje ipak prevladava ideja da narod još nije primio dar zemlje (usp. Pnz 1,8.20.25.35; 3,20; 4,1.21.40; 6,10.23; 7,13 itd.). Ideja, da je zemlja već dana, specifična je za P^s. Usp. Norbert LOHFINK, *Die Landübergabe in Numeri und das Ende der Priesterschrift. Zu einem rätselhaften Befund im Buch Numeri*, u: Norbert LOHFINK, *Studien zum Deuteronomium und zur deuteronomischen Literatur*, V, Stuttgart, 2005., 275-281, 288-291.

Zaključak

Polazeći od Božjih obećanja u Post 17, u ovome smo radu analizirali tekstove svećeničkog spisa koji se na njih osvrću i govore o njihovu ispunjenju. Unatoč sve proširenijem mišljenju stručnjaka da P^s završava u Knjizi Izlaska ili u Levitskom zakoniku, naše je istraživanje pokazalo kako postoje opravdani razlozi da se svećeničkom spisu pripišu još četiri teksta u Knjizi Brojeva: Br 13 – 14*; 20,1-13.22-29; 27,12-23. Naime, dok se prva dva Božja obećanja ispunjavaju u Knjizi Izlaska (1,7; 40,34-35), obećanje zemlje nalazi svoje ispunjenje tek u Br 13 – 14* (13,21), a naredna se tri teksta na nj osvrću govoreći kako je Bog sinovima Izraelovim zemlju već »dao« (Br 20,12.24; 27,12).

Spomenuti svećenički tekstovi u Knjizi Brojeva govore, s jedne strane, o neuspjehu naraštaja koji je izišao iz Egipta i njihovih vođa, Mojsija i Arona, da uđu u obećanu zemlju, ali, s druge strane, potvrđuju da je narod primio zemlju na dar (13,21; 20,12.24; 27,12), navještaju ulazak u zemlju za budući naraštaj (14,31) i izvješćuju o postavljanju novih vođa, Eleazara i Jošue (20,28; 27,22-23). Zadnji tekst koji na temelju našeg istraživanja možemo pripisati svećeničkom spisu je Br 27,12-23, gdje se navješta Mojsijeva smrt i izvješćuje se o postavljanju njegova nasljednika Jošue.⁶⁶ Možemo pretpostaviti da je P^s izvorno sadržavao i vlastitu pripovijest o Mojsijevoj smrti, no jedini izvještaj o tom događaju koji danas posjedujemo je onaj nesvećenički u Prnz 34.⁶⁷

Svećenički bi spis imao, dakle, *otvoreni završetak*: Br 27,12-23 upućuje na Mojsijevu smrt i na ulazak u obećanu zemlju, ali o njima ne izvješćuje.⁶⁸ Moguće je da je taj otvoreni završetak bio uvjetovan povijesnim okolnostima u kojima je P^s nastao: riječ je o kraju babilonskog sužanjsva i o prvim godinama povratka u domovinu (nakon 538. g. pr. Kr.). Jean Louis Ska smatra da je u spomenuta četiri teksta Knjige Brojeva svećenički pisac odrazio neuspjeh prvog naraštaja povratnika da se vrate u zemlju, navjestivši, međutim, povratak za sljedeću generaciju (usp. Br 14,31).⁶⁹ Unatoč negativnom tonu prisutnom u ovim pripovijestima, posljednja bi riječ svećeničkog pisca za njegove suvremenike ipak bila riječ nade.

Kako spomenutim tekstovima u Knjizi Brojeva, tako i čitavim svojim djelom svećenički je pisac nastojao ohrabriti svoje sunarodnjake u izgnanstvu.

⁶⁶ Usp. Isto, 288-291; Jean Louis SKA, *Le récit sacerdotal: Une »histoire sans fin«?*, 653.

⁶⁷ Usp. Martin NOTH, *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, I, Halle, 1943., 213; Lothar PERLITT, *Priesterschrift im Deuteronomium?*, 133-141; Thomas RÖMER – Marc Zvi BRETTLER, *Deuteronomy 34 and the Case for a Persian Hexateuch*, u: *Journal of Biblical Literature*, 119 (2000.) 3, 404-405.

⁶⁸ Usp. Karl ELLIGER, *Sinn und Ursprung der priesterlichen Geschichtserzählung*, 128-129.

⁶⁹ Usp. Jean Louis SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 179-181.

Stoga je također, poučen povijesnim iskustvom Izraelova krštenja saveza s Bogom, utemeljio Izraelovu povijest na Božjem savezu s Abrahamom, koji je unilateralan, a stoga i »vječni savez« (ברית עולם; usp. Post 17,7.13.19). Kako kaže Walter Zimmerli, za svećeničkog pisca »Izrael stoji u Abrahamovu savezu«. ⁷⁰ Samo je tako shvaćen savez mogao njegovim suvremenicima pružiti nadu da nije sve izgubljeno, i da, unatoč svim grijesima i prijestupima, njihov poseban odnos s Bogom nije nestao. Stoga je Post 17, osim što je temelj izraelske povijesti u svećeničkom spisu, vjerojatno bio i jedan od teoloških temelja egzistencije Izraela za vrijeme i nakon babilonskog sužanjstva. ⁷¹

Summary

GOD'S PROMISES TO ABRAHAM (Gen 17) AND THE QUESTION OF THE ENDING OF PRIESTLY WRITING

Bruna VELČIĆ

Theology in Rijeka – Dislocated Studies of Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Tizianova 15, HR – 51 000 Rijeka
bvelcic@gmail.com

The referential point of this article is the account of God's covenant with Abraham in Gen 17, which is attributed to priestly writing (Pg). The priestly writer reports only two covenants: God's covenant with Noah (Gen 9:1-17) and God's covenant with Abraham (Gen 17). While the covenant with Noah represents the conclusion of priestly prehistory (Gen 1-11), Gen 17 opens the narration of Israel's history and has, for this history, a programmatic function. When he made his covenant God promised Abraham numerous offspring (17:2-6), that he would be his God and the God of his descendants (17:7-8b); and that he would give him and his offspring the land of Canaan to his possession (17:8a). The priestly texts following Gen 17, i.e., Gen 28:1-9; 35:9-15; Ex 6:2-8, refer back to these promises and relate their gradual fulfilment. Scholars generally agree that the first two promises find their fulfilment in the book of Exodus (1:7; 40:34-35), while the fulfilment of the promise of the land is subject of debate. Namely, there is growing agreement in contemporary exegesis that Pg ends in Exodus or Leviticus, in texts which do not recount the gift of the land but the institution of cult (Ex 29:42b-46; 40:16-17a, 33b; Lev 9:23-24; 16). In this article, by taking

⁷⁰ Usp. Walter ZIMMERLI, Sinaibund und Abrahambund. Ein Beitrag zum Verständnis der Priesterschrift, u: *Theologische Zeitschrift*, 16 (1960.) 4, 276.

⁷¹ Usp. *Isto*, 279.

Gen 17 as the starting-point, we have analyzed the priestly texts which are concerned with God's promises to Abraham and we have reached the conclusion that the promise of the land is fulfilled in Num 13-14, and that there are valid reasons to place the end of priestly writing in the book of Numbers.*

Contemporary research of the book of Numbers has shown that the dating of this book is very late, but still, some scholars attributed four accounts to Pg in this book: Num 13-14; 20:1-13, 22-29; 27:12-23. Our brief survey of these texts has revealed that these texts can indeed be ascribed to Pg on the basis of their content, terminology and specific stylistic features. Moreover, these texts refer to the fulfilment of the promise of the land. In fact, while the promise of the land in Pg is always formulated in the future tense (נתן w^eqatal / yiqtol; cf. Gen 17:8; 2:4; 35:12; Ex 6:8), in Num 13:2 we find the נתן participle, and in 20:12-24; 27:12 qatal. These occurrences point to the conclusion that in Num 13:2 God »gives« the land to the people by sending the leaders to »spy it out« (חורר; 13:2). The official representatives of the people, by spying it out (חורר; 13:21), take the land legally into possession. Namely, we know from biblical accounts that »walking« on a certain territory can designate taking it into possession (cf. Gen 13:14-17; 1 Kg 21:16-18). Subsequently, the qatal form of נתן in Num 20:12-24; 27:12 confirms that for the priestly writer Israel has already received the gift of the land, even if the people have not yet entered it.*

The performed analysis, thus, suggests that Pg does not end in the book of Exodus or Leviticus, but continues and ends in the book of Numbers (13-14; 20:1-13; 22-29; 27:12-23). The priestly texts in Numbers do not only narrate the failure of the generation of exodus and their leaders, Moses and Aaron, to enter the promised land, but also confirm the people's receiving the gift of the land (13:21; 20:12-24; 27:12), announce the entering of the next generation (14:31) and report the installation of new leaders, Eleazar and Joshua (20:28; 27:22-23). The priestly writing would, therefore, have an open ending, since it prepares Moses' death and the people's entering of the land, but it does not report them. This open ending could have been conditioned by the historical moment in which the priestly writer composed his work, i.e., at the end of the Babylonian exile and in the first years of return. His last accounts, which we now find in the book of Numbers, would then reflect the failure of the first generation of returnees to come back to the land, but at the same time, they announce the return of the next generation (14:31).*

Key-words: covenant, Abraham, God's promises, promise of the land, gift of the land, ending of the priestly writing (Pg).